

FIZINIŲ BAUSMIŲ TAIKYMAS ŠEIMOJE UGDANT VAIKUS: TĖVŲ POŽIŪRIS IR GALIMOS PRIEŽASTYS

Dr. Roma Jusienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Psichologijos katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Telefonas 2740609
Elektroninis paštas romajusiene@hotmail.com

*Pateikta 2006 m. kovo 9 d.
Parengta spausdinti 2006 m. gegužės 30 d.*

Santrauka

Šiame straipsnyje analizuojama daugelyje šalių itin karštas psichologines, socialines ir teises diskusijas kelianti fizinių bausmių taikymo ugdant vaikus tema. Siekta aiškintis, koks yra Lietuvoje gyvenančių tėvų požiūris į fizinių bausmių taikymą, jo veiksmingumą, galimus padarinius vaiko psichologiniam prisitaikymui. Šiuo tikslu apklausėme 110 tėvų, auginančių ketverių–šešiolikos metų vaikus. Rezultatai atskleidė, kad daugiau nei pusė tėvų bent kartais taiko fizines bausmes savo vaikui. Daugiau nei pusė tėvų patys vaikystėje buvo baudžiami fiziškai. Fizinės bausmės taikančių tėvų vaikai turi reikšmingai daugiau elgesio, emocinių sunkumų, yra hiperaktyvesni ir mažiau socialūs. Fizinės bausmės taikantys tėvai labiau tiki jų veiksmingumu ir priimtumu ugdant vaikus, be to, nesutinka, kad turėtų būti draudžiama jas taikyti. Rezultatai aptariami svarstant fizinių bausmių taikymą skatinančias priežastis ir galimą nemušimo įstatymo įtaką fizinių bausmių taikymo praktikai.

Pagrindinės sąvokos: fizinės bausmės, vaikų ugdymas, psichologinis prisitaikymas, tėvų įsitikinimai.

Įžanga

Daugelyje Europos šalių aktualūs moksliniai ir praktiniai psichologiniai, socialiniai ir teisiniai debatai fizinių bausmių taikymo ugdant įvairaus amžiaus vaikus tema baigėsi vaikų nemušimo įstatymo paskelbimu. Taigi kai kuriose šalyse jau nesvarstoma apie fizinių bausmių taikymo apribojimus arba normavimą, vienareikšmiškai pasisakoma prieš bet kokią fizinės jėgos, taigi ir fizinių bausmių, naudojimą. Pirmoji buvo Švedija, 1979 metais paskelbusi, kad „vaikas neturi patirti jokios fizinės bausmės ar kitokio jį žeminančio ar žalojančio elgesio“ (Durrant, 2003). Netrukus Švedijos pavyzdžiu pasekė ir kitos Skandinavijos šalys (Suomija ir Norvegija), dar vėliau – Austrija, Belgija, Danija, Islandija, Italija, Izraelis, Kipras, Kroatija, Latvija, Vokietija (Durrant, 2003; Freeman, 1999; Kazdin, Benjet, 2003). Šiose šalyse fizinių bausmių taikymą reglamentuoja Civilinis kodeksas. Fizinių bausmių taikymas šeimose ugdant vaikus panaikintas (Durrant, 2003).

Daugumoje JAV valstijų, Kanadoje, Didžiojoje Britanijoje, kitose Europos šalyse vis dar aptarijama fizinių bausmių ir fizinės prievartos riba, karštai diskutuojama dėl to, ar fizinių bausmių taikymo draudimas nepažeis tėvų teisių (Baron, 2005; Kazdin, Benjet, 2003). Fizinių bausmių taikymas grindžiamas šimtametėmis kultūrinėmis tradicijomis, filosofiniais, religiniais įsitikinimais, neretai – citatomis iš Biblijos (Schenk ir kt. 2000; Wilson, 2005).

Fizinės bausmės (trumpinsime FB) apibrėžiamos kaip fizinės jėgos naudojimas sukelti vaikui skausmą arba nemalonius pojūčius, bet ne sužalojimus ar sužeidimus, siekiant koreguoti ir kontroliuoti jo elgesį (Strauss, Stewart, 1999; Turner). Vis dėlto fizinių bausmių ir fizinio smurto sąsajos nėra aiškios. Kai kurie mokslininkai mano, kad tai tėra du vieno reiškinių aspektai (pgl. Magnuson, Waldfogel, 2005), ir mano, kad fizinė bausmė tampa fiziniu smurtu tada, kai taikoma per stipriai ir per dažnai (Gershoff, 2002). Kiti autoriai nurodo skirtingus požymius, kada fizinės jėgos naudojimas yra tik fizinė bausmė (kuri, anot J. Wilsono (2002), net gali būti gerbiama ir tinkama edukacinė praktika, taikoma ne tik vaikams, bet ir įstatymų pažeidėjams), o kada – jau fizinė prievarta. Kita vertus, kaip teigia E. Gershoff (2002), tėvai, taikantys fizinės bausmės ugdymą vaikams šeimoje, dažniau nei fizinių bausmių netaikantys tėvai naudoja ir fizinę prievartą vaiko atžvilgiu. Fizinis smurtavimas vaikų atžvilgiu, beje,

būtinai susijęs su vaiko kūno sužalojimais, turi neabejotinai neigiamų padarinių vaiko raidai ir visada baudžiamas pagal įstatymą.

Šalyse, kuriose fizinių bausmių taikymas nėra reglamentuotas arba panaikintas, atliekami tyrimai nepateikia vienareikšmiško ir aiškaus atsakymo apie galimus fizinių bausmių neigiamus padarinius vaiko psichinei sveikatai ir raidai (Flynn, 1998; Grogan–Kaylor, 2004; Paolucci, Violato, 2004; Smith, Mosby, 2003). Pavyzdžiui, kai kurie tyrėjai remdamiesi tyrimų rezultatais teigia, kad jokios žalos nėra, jei FB taikomos retai, be to, mylinčių vaiką ir rūpestingų tėvų (Baumrind ir kt., 2002; Paolucci, Violato, 2004). Nustatyta, kad sunkus vaiko temperamentas, raidos sutrikimai arba kitos jau esančios elgesio problemos gali nulemti tai, kad griebiamasi fizinių bausmių ugdant šiuos vaikus (Burbach ir kt., 2004; Culp ir kt., 1999; Mahoney ir kt., 2000; Regalado ir kt., 2004). Vis dėlto kiti tyrimai atskleidžia neabejotinai neigiamus fizinių bausmių taikymo ugdant vaikus padarinius: net tik kartais bausti vaikai skiriasi nuo visiškai nepatyrusių FB vaikų asocialesniu elgesiu ir vaikystėje, ir suaugus (Grogan–Kaylor, 2004; Slade, Wissow, 2004; Strauss, Stewart, 1999). Tęstinių tyrimų rezultatai rodo, kad ne vaiko asocialus ar nepaklusnus elgesys, o būtent fizinių bausmių taikymas lemia asocialų elgesį po keleto metų. E. Gershoff (2002) atlikta daugiau nei pusės amžiaus tyrimų apie fizinių bausmių poveikį vaikams metaanalizė atskleidžia, kad aiškus teigiamo fizinių bausmių taikymo poveikis nenustatytas, nors dažniausiai tėvai fizinių bausmių taikymą grindžia laukiamu paklusnumu, geresniu vaiko elgesiu. G. W. Holdenas (2002) patvirtina, kad fizinių bausmių taikymas nėra teigiamai susijęs su priimtino, tinkamo, socialaus elgesio normų internalizavimu, nors tai daugelis tėvų laiko fizinių bausmių taikymo tikslu.

Skirtingų šalių mokslininkai taip pat siekia tyrinėti galimas FB taikymo priežastis ir paplitimą. Štai demografinių tėvų charakteristikų ryšys su fizinių bausmių taikymu yra gana prieštaringas, rodo tik nežymią ir ne visų tyrėjų patvirtinamą tendenciją, jog dažniau FB taiko žemesnio socialinio ekonominio statuso ir išsilavinimo tėvai (Burbach ir kt., 2004; Culp ir kt., 1999; Grogan–Kaylor 2004; Magnuson, Waldfogel, 2005; Palmerus, Jutengren, 2004; Strauss, Stewart, 1999). Nustatyta tendencija, kad fizinės bausmės dažniau taiko jaunesnio amžiaus (iki trisdešimties metų) tėvai, aiškinama vaikų amžiumi: mažų, trejų–ketverių metų, vaikų elgesio korekcijai fizinės bausmės taikomos – ir net išimtinai kartais rekomenduojamos taikyti specialistų – dažniausiai (Schenck ir kt. 2000; Strauss, Stewart, 1999).

Kai kurie įvairių kultūrinių ir rasinių grupių tyrimai atskleidžia ne tik skirtingus požiūrius į FB taikymą, bet ir nevienodą bausmių poveikį vaikų elgesiui ir psichologinei būsenai (Smith, Mosby, 2003). Pavyzdžiui, E. Slade'o ir L. Wissow (2004) tęstinio tyrimo duomenimis, nors randama, kad fizinių bausmių taikymas susijęs su labiau išreikštomis elgesio problemomis po ketverių metų, Amerikoje gyvenančių ispanų ir afrikiečių kilmės vaikams toks neigiamas dėsningumas nebūdingas. Neigiamas FB įtaka baltaodžiams vaikams nurodoma ir R. H. Bradley ir kt. (1996) tyrimo išvadoje, o štai M. L. Gunnoe ir C. L. Mariner (1997) teigimu, FB ypač neigiamą poveikį turi būtent juodaodžių, o ne baltaodžių vaikams (cit. pgl. Grogan–Kaylor, 2004). Nustatyta, kad Amerikoje gyvenantys juodaodžiai palankiau vertina FB taikymą ir šiek tiek dažniau nei baltaodžiai taiko FB vaikams savo šeimoje (Flynn, 1998; Regalado ir kt. 2004).

Nacionalinis M. Strauso ir J. Stewart (1999) atliktas fizinių bausmių taikymo paplitimo Jungtinėje Amerikos Valstijose tyrimas rodo, kad net 94 proc. ikimokyklinio amžiaus vaikus turinčių tėvų bent kartais juos muša už nepaklusnų arba netinkamą elgesį. 35 proc. atvejų fizinės bausmės tėvai taiko net kūdikiams iki vienerių metų. Tik apie dvyliktuosius vaiko metus FB taikymas sumažėja beveik perpus (jas taiko 50 proc. tėvų), o šešiolikmečius fizinėmis bausmėmis baudžia penktadalis tėvų. Tai, kad dažniausiai fizinės bausmės taikomos ikimokyklinio amžiaus vaikams, teigia ir kiti tyrėjai (Culp ir kt., 1999; Gershoff, 2002; Flynn, 1998). Nuo dvejų–ketverių iki dvylikos metų fizinių bausmių taikymas sumažėja dvidešimčia–keturiasdešimčia procentų.

Kai kuriuose tyrimuose nurodoma tendencija, kad dažniau FB taikomos berniukams nei mergaitėms (Strauss, Stewart, 1999). Kitur lyčių skirtumai nėra statistiškai reikšmingi. Tėvai ir motinos fizinės bausmės taiko vienodai dažnai, nors tiriant požiūrį į FB taikymą nustatyta, kad tėvai palankiau nei motinos vertina fizinių bausmių veiksmingumą ir priimtinumą ugdant vaikus (Strauss, Stewart, 1999).

Viena iš FB taikymo priežasčių, dėl kurios labiausiai sutariama, yra tėvų streso, nerimo arba frustracijos lygis (Burbach ir kt., 2004; Culp ir kt., 1999; Regalado ir kt., 2004). Kaip aiškiai skatinantys fizinių bausmių taikymą veiksniai nurodomi ir tėvų patirtis (ar jie buvo baudžiami vaikystėje), fizinių bausmių „normalizavimas“ visuomenėje arba bendruomenėje (ar FB laikomos tinkama ir priimtina auklėjimo priemone) bei nepakankamos tėvų žinios ir mokėjimas kitaip kontroliuoti vaikų elgesį (Culp ir kt., 1999; Durrant, 2003; Palmerus, Jutengren, 2004; Smith, Mosby, 2003; Strauss, Stewart, 1999).

Švedijoje uždraudus taikyti FB, ten gyvenančių piliečių pritarimas fizinių bausmių, kaip auklėjimo priemonės, tinkamumui sumažėjo nuo 53 proc. 1965–aisiais iki 11 proc. 1994–aisiais (Palmerus, Jutengren, 2004). Švedijos tėvai įvairiose vaiko netinkamo elgesio situacijose FB taikytų triskart rečiau nei Kanadoje arba JAV gyvenantys tėvai (Durrant, 2003).

Lietuvoje, nors pastarąjį dešimtmetį itin susirūpinta vaikų psichine sveikata, saugumu, vaikų teisėmis, psichologinių FB taikymo tyrimų beveik nėra. Kai kurios labiau sociologinio pobūdžio apklaustos rodo, kad pusė tėvų bent kartais muša savo vaikus (Mikšytė, 2004; Trakinskienė, 1999). Dažnai mušantys savo vaikus prisipažino tik keletas procentų apklausoje dalyvavusiųjų, o pusė suaugusiųjų teigia nemušantys vaikų. Panašiai tiek pat (49 proc.) suaugusiųjų sutinka, kad FB turėtų būti uždraustos įstatymu (Mikšytė, 2004; Trakinskienė, 1999). Truputį daugiau nei pusė apklaustųjų (52 proc.) patys vaikystėje buvo mušami. Be to, nustatytas fizinių bausmių taikymo ryšys su tėvų polinkiu dažnai vartoti alkoholį (Mikšytė, 2004). Maždaug 20 proc. apklaustųjų mano, kad FB yra būtina auklėjimo priemonė, o ketvirtadalis visų apklaustųjų suaugusiųjų žmonių sutinka, kad FB taikymas padeda tapti geresniu žmogumi (Trakinskienė, 1999). J. Mikšytės (2004) tyrimo rezultatai atskleidžia, kad daugiau nei pusė apklaustųjų sutinka, jog taikydami fizines bausmes tėvai išlieja savo pyktį dėl asmeninių problemų arba nesėkmių, kad fizinių bausmių taikymas šeimoje, kaip auklėjamoji priemonė, laikoma smurtu, kad fizinių bausmių taikymas skatina vaikų agresyvumą, bet neskatina vaikus tapti geresnius.

Kituose Lietuvoje atliktuose demografinio pobūdžio ar psichologiniuose tyrimuose nėra aiškiai skiriama fizinės bausmės ir fizinio smurto samprata, todėl lieka neaiškus fizinių bausmių taikymo paplitimas skirtingo amžiaus grupėse, galimos priežastys ir sąsajos su vaikų psichologiniu prisitaikymu. Pagaliau, nėra aišku, kokiais tėvų įsitikinimais ar požiūriu grindžiamas fizinių bausmių taikymas ugdant savo vaikus.

Taigi mūsų tyrimo tikslas yra analizuoti Lietuvoje gyvenančių tėvų fizinių bausmių praktikavimą ugdant savo vaiką bei kaip tai siejasi su psichologiniu vaikų prisitaikymu. Taip pat siekėme išsiaiškinti, kaip vaiko lytis, amžius, tėvų patirtis ir tėvų demografinės charakteristikos susijusios su fizinių bausmių taikymu bei požiūriu į jas.

Tyrimo metodika

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 110 tėvų (88 motinos ir 22 tėvai, amžiaus vidurkis – 36,4 metai), auginančių vaikus nuo 4 iki 16 metų (47 mergaitės, 63 berniukai, amžiaus vidurkis – 8,9 metai). Visi tyrime dalyvavę tėvai gyvena Vilniaus mieste. 75 proc. jų nurodė esą lietuvių tautybės, 8 proc. – rusų tautybės, 14 proc. – lenkų tautybės, 3 proc. tautybės nenurodė. Dauguma tyrimo dalyvių yra tarnautojai arba darbininkai, 5 proc. – verslininkai arba valdininkai, 30 proc. niekur nedirba arba yra namų šeimininkės. Apie 30 proc. tėvų savo materialines sąlygas įvertino kaip prastas, 63 proc. – kaip normalias, 7 proc. – kaip geras arba labai geras. 82 proc. apklaustųjų tėvų gyvena susituokę, 18 proc. yra išsiskyrę arba vieniši tėvai.

Tyrimo metodika. Tyrime naudotas Klausimynas apie fizinių bausmių taikymą (sudarytas šio straipsnio autorės drauge su socialinio darbo magistre J. Mikšyte) ir Galių ir sunkumų klausimynas (Goodman, 1997).

Klausimyne apie fizinių bausmių taikymą buvo pateikti klausimai ir galimi atsakymų variantai apie tai, kaip dažnai tėvai taiko fizines bausmes auklėdami savo vaikus, kaip jie vertina jų veiksmingumą, ar patys tėvai buvo baudžiami vaikystėje, ar pateisina savo tėvų elgesį.

Galių ir sunkumų klausimynas (*Strengths and Difficulties Questionnaire, SDQ*) laikomas vienu iš plačiai naudojamų psichologiniuose tyrimuose bei praktikoje klausimynu vaikų psichologiniam prisitaikymui įvertinti. 2004 metais klausimynas išverstas į lietuvių kalbą ir pritaikytas naudoti Lietuvoje (Gintilienė ir kt., 2004). Klausimynas sudarytas iš 25 teiginių apie vaiko elgesį ir savijautą. Kiekvieną teiginį tėvai vertina 0, jei šis visiškai netinka jų vaikui, 1, jei iš dalies tinka, 2, jei tinka arba labai tinka. Atsakymai analizuojami skaičiuojant bendrą balą kiekvienai iš penkių skalių: socialumas (skalė, atspindinti vaiko geranoriškumą), elgesio problemos (agresyvų arba nepaklusnų elgesį atskleidžianti skalė), problemos su bendraamžiais (vaiko uždarumą arba atstumtumą rodanti skalė), emocinių simptomų (depresišumą bei nerimastingumą atskleidžianti skalė) ir hiperaktyvumo (nedėmesingumą bei negalėjimą nusėdėti vienoje vietoje rodanti skalė).

Tyrimo eiga. Šiame tyrime analizuoti 2004 metų rudenį surinkti duomenys J. Mikšytės (2004) magistro baigiamajam darbui. Tyrimo duomenų statistinei analizei taikytas statistinės analizės metodų paketas socialiniams mokslams SPSS, 10 versija.

Rezultatai

Pirmiausia įvertinome tėvų pasiskirstymą pagal deklaruojamą fizinių bausmių taikymą ugdant savo vaikus, pagal fizinių bausmių taikymo veiksmingumo vertinimus, pagal tai, ar tėvai buvo baudžiami vaikystėje. Tėvų pasiskirstymas (procentais ir skaičiumi) pateikiamas 1 lentelėje. 46 procentai

tėvų, vaikystėje baustų fizinėmis bausmėmis, į klausimą, ar pateisina tokį savo tėvų elgesį, atsakė teigiamai, o 54 proc. – neigiamai. Į klausimą, ar fizinių bausmių taikymą reiktų uždrausti įstatymais, 43 proc. tėvų atsakė, kad reikia uždrausti, 31 proc. atsakė, kad nereikia uždrausti, o 26 proc. tėvų nuomonės neturėjo arba neatsakė į šį klausimą.

1 lentelė. Tiriamųjų atsakymų pasiskirstymas pagal fizinių bausmių taikymą, veiksmingumą ir patyrimą vaikystėje

	Tiriamųjų procentai (skaičius)		
	Taip, dažnai	Taip, kartais	Ne
Ar taikote FB savo vaikui?	4,5 (5)	52,7 (58)	42,6 (47)
Ar FB yra veiksminga auklėjimo priemonė? *	17,3 (19)	43,7 (48)	20 (22)
Ar buvote baudžiami FB vaikystėje?	5,5 (6)	59,1 (65)	33,6 (37)

*19 proc. tiriamųjų neatsakė į šį klausimą

Toliau analizavome tėvų pasiskirstymą pagal tėvų lytį, amžių, išsilavinimą, materialines sąlygas, santuokinę padėtį atsižvelgiant į tai, ar tėvai taiko FB, ar patyrė FB, ar mano FB esant veiksmingą ir ar taikyti FB šeimoje turėtų būti uždrausta. Tėvų požiūrio į FB ir FB praktikavimo ryšys (skaičiuotas taikant Pearsono Chi–kvadrato kriterijų neparаметriniais duomenimis) su tėvų demografinėmis charakteristikomis pateikiamas 2 lentelėje. Matome, kad tėvų išsilavinimas nėra susijęs su FB taikymu ir požiūriu į jas. Tėvų amžius susijęs su bausmių taikymu ir požiūriu į jų veiksmingumą. Išsamesnė duomenų analizė parodė, kad dažniau fizines bausmes taiko ir veiksmingesnėmis laiko 29–37 metų tėvai. Nors abiejų lyčių tėvai FB taikymu ir FB patyrimu reikšmingai nesiskiria, jų požiūris į FB skiriasi. Išsamesnė duomenų analizė atskleidė, kad tėvai laiko FB veiksmingesnėmis nei motinos, tėvai rečiau mano, kad FB turėtų būti uždraustos. Užimtumas siejasi su FB taikymu, konkrečiau, namų šeiminingės dažniau nei dirbantys tėvai FB taiko savo vaikams. Reikšmingas santuokinės padėties ir FB taikymo bei patyrimo ryšys rodo, kad dažniau FB taiko susituokę, o ne vieniši tėvai. Prastesnės šeimos materialinės sąlygos siejasi ir su FB taikymu, ir su FB patyrimu vaikystėje, o geresnės – atvirkščiai, su nuomone, kad FB reikia uždrausti įstatymais.

2 lentelė. Tėvų demografinių charakteristikų ryšys su fizinių bausmių taikymu ir požiūriu į jas

Demografinės charakteristikos	Kintamųjų ryšio kriterijaus ir kritinė reikšmės (χ^2 ir p)				Laisvas laipsnių skaičius
	Ar taiko FB	Ar FB veiksminga	Ar buvo bausti vaikystėje	Ar FB reikia uždrausti	
Tėvų amžius	131,919 0,001	112,669 0,034	82,657 0,612	77,462 0,758	87
Tėvų lytis	5,585 0,134	8,125 0,044	4,170 0,244	8,252 0,041	3
Išsilavinimas	11,790 0,463	11,780 0,464	9,144 0,691	11,327 0,501	12
Užimtumas	66,621 0,000	20,475 0,491	26,481 0,189	22,503 0,371	21
Santuokinė padėtis	30,528 0,002	15,160 0,233	24,888 0,015	8,108 0,777	12
Materialinės sąlygos	39,502 0,001	16,948 0,322	17,148 0,310	65,188 0,000	15

Fizinių bausmių taikymo praktikos, patyrimo vaikystėje, požiūrio į FB veiksmingumą ir draudimus ryšį tarpusavyje įvertinome taikydami neparаметrinį Chi–kvadrato kriterijų. Dėsninga, kad FB taikantys tėvai dažniau FB laiko veiksminga auklėjimo priemone, patys dažniau vaikystėje buvo fiziškai baudžiami, linkę pateisinti savo tėvų elgesį ir nemano, kad FB turėtų būti uždrausta įstatymais (reikšminga, kai $p < 0,001$, žr. 3 lentelę). Taip pat nustatėme, kad FB veiksmingumas siejasi su nuomone, jog FB neturėtų būti draudžiamos, su FB patyrimu ir tėvų elgesio pateisinimu.

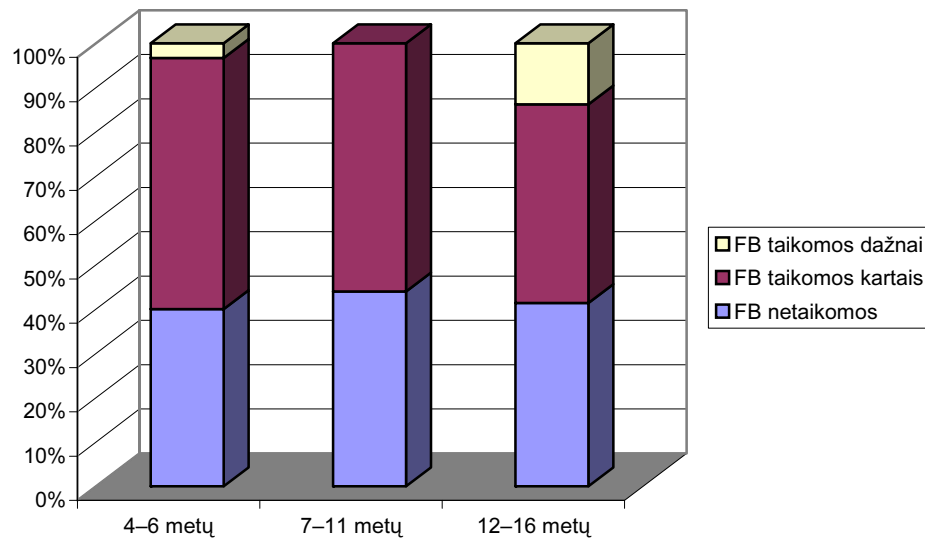
3 lentelė. Tėvų fizinių bausmių taikymo, fizinių bausmių patyrimo vaikystėje ir požiūrio į fizines bausmes statistinis ryšys

Tėvų atsakymai	Kintamųjų ryšio kriterijaus ir kritinė reikšmės (χ^2 ir p)				
	FB taikymas	FB veiksmingumas	FB patyrimas	Patirties pateisinimas	FB draudimas
Ar taiko FB	X				
Ar FB veiksminga	57,428 0,000	X			
Ar patyrė FB vaikystėje	31,075 0,000	33,929 0,000	X		
Ar pateisina savo tėvus, taikiusius FB	30,786 0,000	29,312 0,000	57,837 0,000	X	
Ar FB reikėtų uždrausti taikyti šeimoje	32,671 0,000	58,563 0,000	75,633 0,000	17,411 0,008	X

Pastaba: df = 9

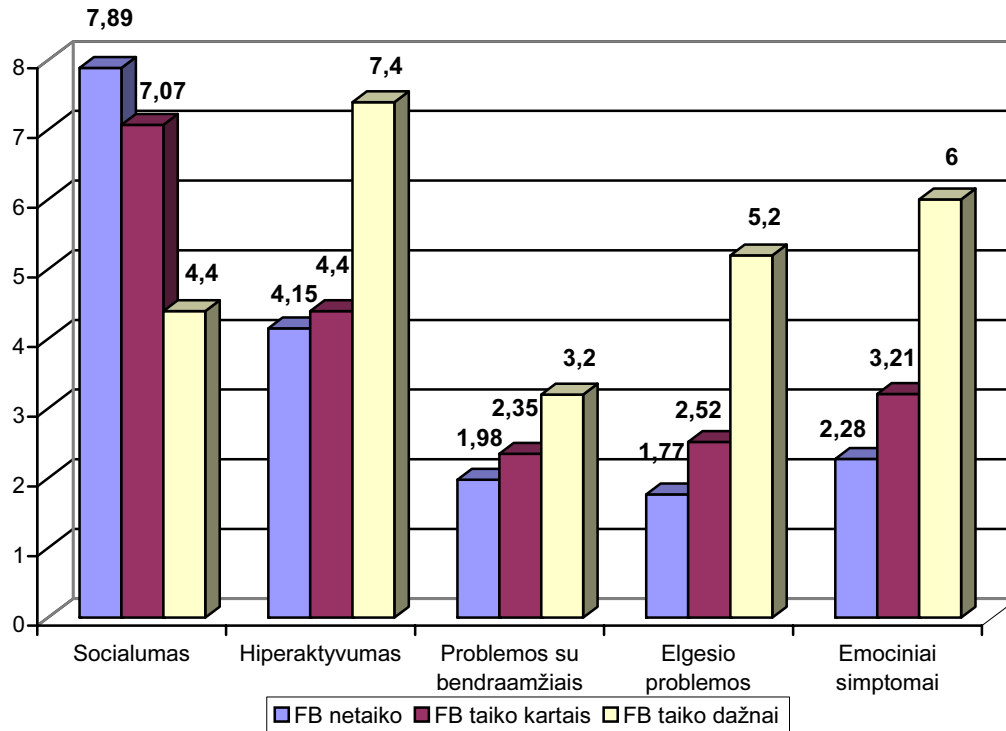
Vaikų lytis nėra susijusi nei su FB taikymu, nei su jų veiksmingumo vertinimais. Iš penkių dažnai baudžiamų vaikų yra dvi mergaitės ir trys berniukai. 21 mergaitė ir 37 berniukai baudžiami kartais, 24 mergaitės ir 23 berniukai nėra baudžiami fizinėmis bausmėmis.

Vaikų amžius taip pat nėra susijęs su FB taikymu (žr. 1 paveikslą). Vyresnio amžiaus vaikų tėvai FB taikymą dažniau laiko veiksminga priemone auklėjant vaikus (susietumo kriterijus $\chi^2 = 7,017$, p = 0,03).

1 pav. Fizinių bausmių taikymo dažnis atsižvelgiant į vaiko amžių

Toliau analizavome, kaip fizinių bausmių taikymas susijęs su vaikų psichologiniu prisitaikymu. Galių ir sunkumų klausimyno skalių įverčių vidurkių palyginimas pagal tai, kaip dažnai tėvai taiko fizines bausmes – ar kartais, ar dažnai, – pateikiamas 2 paveiksle. Šių trijų grupių skalių įverčių palyginimas taikant neparametrinį Kruskal–Wallis kriterijų atskleidė, kad fizinės bausmes patiriantys vaikai tėvų vertinami kaip turintys daugiau elgesio problemų ($\chi^2 = 11,083$, p = 0,004), emocinių simptomų ($\chi^2 = 11,800$, p = 0,003), hiperaktyvesni ($\chi^2 = 7,545$, p = 0,023) ir mažiau socialūs ($\chi^2 = 11,434$, p = 0,003) nei fizinių bausmių nepatiriantys vaikai.

2 pav. Vaikų, kuriems fizinės bausmės (FB) netaikomos, taikomos kartais ir dažnai, Galių ir sunkumų klausimyno skalių įverčių vidurkiai

Rezultatų aptarimas

Fizinių bausmių taikymas šeimoje ugdant vaikus, jų poveikis vaiko psichologiniam prisitaikymui bei galimos fizinių bausmių taikymo priežastys – aktuali mokslinių tyrimų ir praktinių diskusijų tema daugelyje šalių. Mūsų tyrimo rezultatai rodo, kad daugiau kaip pusė ketverių–šešiolikos metų vaikus auginančių tėvų taiko fizinės bausmės šeimoje. Panašūs ir kitose šalyse atliktų tyrimų rezultatai (Durrant, 2003; Strauss, Stewart, 1999).

Remdamiesi šio tyrimo rezultatais galime teigti, kad vyresni vaikai, ypač paaugliai, ne tik nerečiau baudžiami fizinėmis bausmėmis nei maži vaikai; mokyklinio amžiaus vaikų tėvai labiau nei ikimokyklinio amžiaus vaikų tėvai linkę manyti, kad fizinės bausmės yra veiksminga ugdymo priemonė. J. Mikšytės (2004) atlikta apklausa taip pat parodė, kad penktadalis 3–16 metų vaikus auginančių tėvų mano, jog fizinės bausmės galima ir reikia taikyti bet kokio amžiaus vaikams, ketvirtadalis tėvų mano, kad bausiti reikia tik ikimokyklinio amžiaus vaikus, trečdalis tėvų įsitikinę, jog „tinkamiausias“ amžius bausiti fizinėmis bausmėmis yra nuo šešerių iki dešimties metų, o kiek mažiau nei ketvirtadalis tėvų mano, kad FB taikyti galima ir reikia vaikams nuo 11 iki 18 metų. Taigi galima spėti, kad su vaiko amžiumi gerėjantys jo gebėjimai suprasti tėvų reikalavimus bei taisykles, savo elgesio priežastis ir padarinius, gebėjimas diskutuoti, aptarti netinkamą elgesį nesumažina tikimybės, kad jų tėvai griebsis fizinių bausmių. Dar daugiau, tai tik sustiprina prielaidą, kad fizinių bausmių taikymas neretai yra tėvų frustracijos ir pykčio išbrova. Įdomu tai, kad, mūsų tyrimo duomenimis, daugiausia fizinės bausmės taiko namų šeimininkės, tai yra motinos, tikėtina, patiriančios daugiau nusivylimo ir nepasitenkinimo savo kasdiene veikla, kita vertus, daugiau laiko praleidžiančios drauge su savo vaikais. Nepakankamai geros tėvų žinios ir mokėjimai kitaip drausminti netinkamą vaikų elgesį arba naudoti kitokius vaikų ugdymo būdus, ypač kai vaikai jau nuo mažens pasižymi elgesio problemišku, tikriausiai šiuo atveju irgi atlieka svarbų vaidmenį taikant fizinės bausmės. Tokį fizinių bausmių taikymą, beje, gali – tiesiogiai arba netiesiogiai – palaikyti ir atitinkamos kultūrinės arba socialinės normos, visuomenės požiūris arba socialinė šalies politika (Durrant, 2003; Smith, Mosby, 2003; Regalado ir kt., 2004).

Bendrai mamos ir tėčiai, kaip rodo šio tyrimo rezultatai, nesiskiria deklaruojama fizinių bausmių taikymo praktika. Mamos, kitaip nei tėčiai, mažiau tiki fizinių bausmių veiksmingumu ir labiau linkusios pritari, kad fizinių bausmių taikymas šeimoje turėtų būti uždraustas įstatymais. Atrodytų, kad tėčių požiūris į fizinių bausmių taikymą yra nuoseklesnis: jeigu jie taiko FB, tai tiki jų veiksmingumu ir nemano,

jog FB gali būti nepriimtinos arba draudžiamos šeimoje. Mamos galbūt neigiamai vertina FB praktika-
vimą šeimoje, bet vis tiek bent kartais taiko FB. Ar iš tiesų motinos ir tėvai skirtingai vertina FB ir jų tai-
kymą šeimoje, ar motinų ir tėvų FB taikymą skatina skirtingos priežastys, atsakyti galėtume tik atlikę
kitus psichologinius tyrimus šia tema.

Šio tyrimo rezultatai taip pat patvirtina tai, kad taikydami fizinės bausmės tėvai vadovaujasi ir
savo pačių asmenine patirtimi. Be to, jei tėvai, patys vaikystėje patyrę fizinės bausmės, pateisina savo
tėvų elgesį, tai tik didina tikimybę, kad ir jie patys baus savo vaikus už nepaklusnų elgesį: „Jeigu mane
tėvai baudė mušdami už neklusnumą ir aš tapau normaliu žmogumi, tai kodėl turėčiau nemušti savo
vaiko, kai jis neklusos?“. Visai tikėtina, kad pats faktas, jog šie tėvai dabar savo vaikams dažniau nei
nebausti tėvai taiko fizinės bausmės, o ne socialesnius ar priimtinesnius ugdymo būdus, greičiausiai ir
yra vienas iš fizinių bausmių patyrimo neigiamų padarinių. Galima daryti prielaidą, kad tėvai, patys vai-
kystėje patyrę FB, yra agresyvesni nei jų nepatyrę tėvai. Fizinių bausmių įtaką suaugusiųjų asocialiam
bei agresyviam elgesiui atskleidžia ir kiti tyrimai (Grogan–Kaylor, 2004; Slade, Wissow, 2004; Strauss,
Stewart, 1999).

Procentinis vaikystėje baustų tėvų ir šiuo metu fiziškai baudžiamų vaikų atitikimas, deja, rodo,
kad šios ugdymo priemonės „populiarumas“ per pastaruosius keliasdešimt metų nesikeičia. Panašią
tendenciją atskleidžia ir Visuomenės nuomonių tyrimo instituto atlikta apklausa (Trakinskienė, 1999).

Mūsų tyrimas taip pat rodo, kad fizinės bausmės savo vaikams taikantys tėvai vertina juos kaip
turinčius daugiau psichologinių sunkumų. Vaikai, kuriems tėvai bent kartais taiko fizinės bausmės, pa-
sižymi ne tik didesnėmis elgesio problemomis, bet ir emociniais simptomais (yra nerimastingesni, la-
biau prislėgti), o jų socialumo įverčiai reikšmingai mažesni nei vaikų, kuriems tėvai netaiko fizinių
bausmių. Daugiausia elgesio problemų ir emocinių simptomų turi dažnai baudžiami vaikai. Fizinių
bausmių patyrimo sąsajas su vaikų socialine adaptacija (aktyvumu palaikant socialinius santykius su
bendraamžiais ar, atvirkščiai, užsisklendimu) nurodo ir V. Ž. Jonynienė (2005), remdamasi moksleivių
apklausos rezultatais.

Tyrimas yra koreliacinis, todėl negalime daryti vienareikšmiškų išvadų apie tai, ar fizinės baus-
mės šiuo atveju yra prasto psichologinio prisitaikymo priežastis ar padarinys. Vis dėlto tai, kad fiziškai
baudžiami vaikai turi ne tik daugiau elgesio problemų, bet ir emocinių simptomų, rodo mažų mažiau-
siai abipusę fizinių bausmių patyrimo ir prasto psichologinio prisitaikymo sąveiką. Kitaip tariant, fiziškai
baudžiami vaikai – jeigu jų dėl kitų priežasčių atsiradę elgesio problemos ir paskatino tėvus taikyti FB
– ne tik netampa „geresni“, elgesio problemos ne tik neišnyksta, bet jie tampa ir mažiau socialūs bei
nerimastingesni arba depresiškesni. A. Grogan–Kayloro (2004) tyrimas taip pat rodo, kad fizinės
bausmės, neatsižvelgiant į jų taikymo dažnumą, ne tik nesumažina vaiko elgesio problemiško, o
padidina tikimybę, kad asocialaus elgesio atvejų padaugės. Beje, šis mokslininkas taip pat teigia, kad
fizinių bausmių įtaka emociniams vaiko sunkumams tyrinėta labai mažai (Grogan–Kaylor, 2004). Ly-
gindami į psichikos sveikatos centrus dėl emocinių arba elgesio sutrikimų nukreiptų ir tokių sutrikimų
neturinčių paauglių tėvų atsakymus apie fizinių bausmių taikymą ugdant šiuos vaikus, A. Mahoney ir
kt. (2000) nustatė, kad pirmieji gerokai dažniau, smarkiau ir skausmingiau fiziškai bausti.

Kyla klausimas, ar galima teigti, kad šiuo atveju kalbama ne apie įprastines fizinės bausmės, bet
jau apie fizinį smurtą vaikų atžvilgiu? Remiantis mūsų tyrimo duomenimis, tie penki dažnai fiziškai
baudžiami vaikai pasižymi didžiausiais psichologinių sunkumų įverčiais. Kitaip nei fizinių bausmių tyri-
mai, fizinio smurto vaikų atžvilgiu tyrimai atskleidžia neabejotiną žalą vaiko psichinei sveikatai (Dur-
rant, 2003).

Iš tiesų aiškiai atskirti fizinės bausmės nuo fizinio smurto yra gana sunku (Gershoff, 2002; Ma-
honey ir kt., 2000; Paolucci, Violato, 2004; Smith, Mosby, 2003; Strauss, Stewart, 1999). Juos skiria
labai nedaug: fiziniai sužalojimai (kurie gali atsirasti ir baudžiant diržu), o ne tik skausmas arba nema-
lonūs pojūčiai; didesnis smūgių skaičius (tai yra apie dvidešimt, o ne du–trys), fizinių bausmių taikymo
dažnumas, vaiko mušimas ne tik per užpakalį, bet ir per kitas kūno dalis, pavyzdžiui, galvą (Gershoff,
2002). Ankstesnė kai kurių mūsų tyrime dalyvavusių tėvų apklausa parodė, kad beveik 14 procentų
tėvų, taikančių fizinės bausmės, muša vaiką tuo, kas pakliūva po ranka arba įvairiais daiktais (išskyrus
diržą; Mikšytė, 2004).

Kita vertus, svarbu tai, kad tik kiek mažiau nei trečdalis tėvų, šio tyrimo duomenimis, nesutinka,
jog FB taikyti šeimoje turėtų būti uždrausta. Beveik pusė tėvų sutinka, kad taikyti FB turėtų būti už-
drausta. Ankstesnis mūsų tyrimas parodė, kad su FB draudimu sutinkantys tėvai įsitikinę, jog fizinių
bausmių taikymas yra fizinis smurtavimas vaiko atžvilgiu, kad tai rodo tėvų bejėgiškumą ir yra būdas
išlieti susikaupusį pyktį; be to, šie tėvai vienareikšmiškai įsitikinę, kad fizinių bausmių taikymas šeimoje
skatina vaiko agresyvumą (Jusienė, Mikšytė, 2005). Mūsų tyrimo rezultatai taip pat rodo, jog už fizinių
bausmių uždraudimą dažniau pasisako geresnes materialines sąlygas turintys tėvai. Įdomu, kad pačių
mokyklinio amžiaus vaikų apklausos taip pat rodo, jog dažniau už fizinių bausmių taikymo šeimoje už-
draudimą pasisako pasiturinčių šeimų vaikai (Jonynienė, 2005). Gali būti, kad tokią nuomonę šiuo at-

veju lemia ne šeimos materialinė padėtis, bet kiti su ja susiję veiksniai, pavyzdžiui, mažesnis tėvų patiriamo streso lygis, atsiliepiantis ir santykiams su vaikais (Burbach ir kt., 2004).

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad daugiau nei pusė tėvų taiko fizines bausmes ugdydami savo vaikus. Jie tai daro vadovaudamiesi savo pačių patirtimi ir dėl to, kad yra įsitikinę fizinių bausmių veiksmingumu. Tikimybė, kad fizinių bausmių taikymas duoda bent kokių nors teigiamų rezultatų, yra niekinė, tuo tarpu neigiamų FB taikymo padarinių vaikų psichologiniam prisitaikymui įtaka yra didelė. Tai kokia gi prasmė bausti vaikus fiziškai? Juk jeigu suaugusiųjų negalima mušti jokiais būdais ir jokiais atvejais, kodėl galima mušti vaikus (Durrant, 2003; Turner, 2003)?

Atrodo, kad reikia ne tik tėvus psichologiškai šviesti ir konsultuoti, aiškinant galimus neigiamus fizinių bausmių taikymo padarinius, šių bausmių neveiksmingumą, mokant juos alternatyvių vaiko ugdymo būdų, bet ir keisti visuomenės požiūrį į fizinių bausmių taikymą. Toliau atliekami psichologiniai ir socialiniai tyrimai galėtų sutelkti dėmesį būtent į šių problemų aiškinimąsi. Būtų svarbu tyrinėti ir tai, kokią įtaką fizinių bausmių praktikavimui šeimose turėtų jų taikymo draudimas.

Išvados

1. 53 proc. tėvų, auginančių 4–16 metų vaikus, fizines bausmes šeimoje taiko kartais, beveik 5 proc. tėvų jas taiko dažnai. Fizinių bausmių taikymas vaikams nesusijęs su jų amžiumi ir lytimi.

2. Motinos ir tėčiai vienodai dažnai taiko fizines bausmes savo vaikams. Tėčiai labiau nei motinos tiki fizinių bausmių veiksmingumu ir nelinkusios sutikti, kad fizinių bausmių taikymas turi būti uždraustas įstatymais. Susituokę tėvai fizines bausmes taiko dažniau nei vieniši tėvai.

3. Fizinės bausmes taikantys tėvai reikšmingai dažniau yra patys bausti fiziškai vaikystėje, linkę labiau pateisinti savo tėvų elgesį ir labiau tiki fizinių bausmių veiksmingumu savo vaikams. Be to, šie tėvai dažniau nesutinka, kad fizinės bausmes taikyti šeimoje turėtų būti uždrausta įstatymais.

4. Fizinės bausmes taikantys tėvai vertina savo vaikus kaip turinčius daugiau elgesio problemų, emocinių simptomų, kaip hiperaktyvesnius ir kaip mažiau socialius.

LITERATŪRA

1. **Baumrind D., Larzelere R. E., Cowan P. A.** Ordinary physical Punishment: Is it Harmful?//Psychological Bulletin. 2002. Vol. 128. No. 4.
2. **Baron J. H.** Corporal Punishment of Children in England and the United States: Current Issues//The Mount Sinai Journal of Medicine. 2005. Vol. 72. No.1.
3. **Burbach A. D., Fox R. A., Nicholson B. C.** Challenging Behaviors in Young Children: The Father's Role//The Journal of Genetic Psychology. 2004. Vol. 165. No. 2.
4. **Culp R. E., MacDonald Culp A., Dengler B., Maisano P. C.** First-time Young Mothers Living in Rural Communities Use Corporal Punishment with Their Toddlers//Journal of Community Psychology. 1999. Vol. 27. No. 4.
5. **Durrant J. E.** Legal Reform and Attitudes Toward Physical Punishment in Sweden//The International Journal of Children's Rights. 2003. Vol. 11.
6. **Flynn C. P.** To Spank or Not to Spank: The Effect of Situation and Age of Child on Support for Corporal Punishment//Journal of Family Violence. 1998. Vol. 13. No. 1.
7. **Freeman M.** Children are Unbeatable//Children and Society. 1999. Vol. 13.
8. **Gershoff E. T.** Parental Corporal Punishment and Associated Child Behaviors and Experiences: A Meta-analytic and Theoretical Review//Psychological Bulletin. 2002. Vol. 128. No. 4.
9. **Gintilienė G., Girdzijauskienė S., Černiauskaitė D., Lesinkienė S., Povilaitis R., Pūras D.** Lietuviškas SDQ – standartizuotas mokyklinio amžiaus vaikų „Galių ir sunkumų klausimynas“//Psichologija. 2004. Nr. 29.
10. **Gofin R., Levav I., Kohn R.** Attitudes and Opinions on Corporal Punishment Among Urban Israeli Jews//Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences. 2004. Vol. 41. No. 2.
11. **Goodman E.** The Strengths and Difficulties Questionnaire: a Research Note//Journal of Child Psychology and Psychiatry. 1997. Vol. 38. No. 5.
12. **Grogan-Kaylor A.** The Effect of Corporal Punishment on Antisocial Behavior in Children//Social Work Research. 2004. Vol. 28. No. 3.
13. **Jonyrienė V.** Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos/Acta Paedagogica Vilnensi: mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2005. T. 15.
14. **Jusienė R., Mikšytė J.** Lithuanian parents' attitudes to legal issues of corporal punishment. XVth European Conference on Psychology and Law: New Horizons for Psychology and Law, 2005, European Association of Psychology and Law & Mykolas Romeris University.
15. **Kazdin A. E., Benjet C.** Spanking Children: Evidence and Issues//Current Directions in Psychological Science. 2003. Vol. 12. No. 3.

16. **Mahoney A., Donnelly W. O., Lewis T., Maynard C.** Mother and Father Self-Reports of Corporal Punishment and Severe Physical Aggression Toward Clinic- Referred Youth//*Journal of Clinical Child Psychology*. 2000. Vol. 29. No. 2.
17. **Mikšytė J.** Šiuolaikinių tėvų požiūris į fizinės bausmės ir jų taikymą auklėjant vaikus. Magistro baigiamasis darbas, vadovė Roma Jusienė. – Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2004.
18. **Paolucci E. O., Violato C.** A Meta-analysis of the Published Research on the Affective, Cognitive and Behavioral Effects of Corporal Punishment//*Journal of Psychology*. 2004. Vol. 138. No. 3.
19. **Slade E. P., Wissow L. S.** Spanking in Early Childhood and Later Behavior Problems: a Prospective Study of Infants and Young Toddlers // *Pediatrics*. 2004. Vol. 113. No. 5.
20. **Smith D., Mosby G.** Jamaican Child-rearing Practices: the Role of Corporal Punishment//*Adolescence*. 2003. Vol. 38. No. 150.
21. **Straus M. A., Stewart J. H.** Corporal Punishment by American Parents: National Data on Prevalence, Chronicity, Severity, and Duration, in Relation to Child and Family Characteristics//*Clinical Child and Family Psychology Review*. 1999. Vol. 2. No. 2.
22. **Regalado M., Sareen H., Inkelas M., Wissow L., Halfon N.** Parents' Discipline of Young Children: Results from the National Survey of Early Childhood Health//*Pediatrics*. 2004. Vol. 113. No. 7.
23. **Trakinskienė L.** Mušti ar nemušti vaiką. Socialinis ugdymas II, Lietuvos demokratiškumo ugdymo kolegija, 1999.
24. **Turner S. M.** Something to Cry About: An Argument Against Corporal Punishment of Children in Canada// *The International Journal of Children's Rights*. 2003. Vol.11.

PARENTAL ATTITUDES TO CORPORAL PUNISHMENT OF CHILDREN AND THE ANALYSIS OF POSSIBLE REASONS FOR APPLYING CORPORAL PUNISHMENT IN THE FAMILY

Dr. Roma Jusienė

Mykolas Romeris University

Summary

Parental use of corporal punishment is one of the most emotionally charged and attention eliciting topic in child rearing theory and practice, and in social and legal debates as well. The aim of this study is to analyse the parental use of corporal punishment (CP) and attitude to it as related to personal experience of corporal punishment in childhood and to children's psychological adjustment. 110 parents (88 mothers and 22 fathers) who have children aged 4 to 16 years old participated in the study. Results show that 53 per cent of parents use CP on occasion in child rearing and 5 per cent use CP often. The age and gender of the child do not relate to the parental use of CP, though parents of school-aged children believe CP is more effective than parents of preschool children. Parental use of CP significantly relates to the parental experience of CP in childhood and to the justification of CP effectiveness. Parents who use CP and believe in it's effectiveness as a mode of discipline do not agree CP should be banned. Finally, children, who are exposed to CP, are rated by their parents as having more conduct problems, more hyperactive and having more emotional symptoms, and less sociable, than children who do not experience CP. The possible trajectories of CP practising from generation to generation and negative effects on psychological adjustment of children are discussed in this article. The presumptions and suggestions for further psychological and social studies of the societal attitude to CP and the effects of the CP abolition are provided in the discussion of the results.

Keywords: corporal punishment, children, psychological adjustment, parental attitudes.